

Tammikuussa 1946 istui Suomen Akateemisen Raittiusliiton sihteeri ja vastaperustetun Kansalaisryhdin toiminnanjohtaja Pekka Kuusi Suomen Kuvalehden toimituksessa ja ilmoitti kirjoittavansa viisiosaista artikkelisarjaa alkoholipolitiikasta.

— Julkaisetteko ne? kysyi nuori mies.

— Jos nyt katsotaan se ensimmäinen, sanoி päätoimittaja Ilmari Turja viileästi.

Sarja julkaistiin. Sen pääsanoma oli, että johdonmukaista suomalaista alkoholipolitiikkaa ei varsinaisesti ole olemassa. ”Alkoholipoliittisen pulmamme ydin on tämä: Äänekäimmät mielipidesuuntamme, raittiusväki ja alkoholivapauden puoltajat lyövät kättä toisilleen yhteisessä säännöstely- ja rajoituspolitiikan halveksumisessaan. Ja kuitenkin ei alkoholipolitiikka nykyoloissa voi muuta olla kuin säännöstelypolitiikkaa.”

Oy Alkoholiliike Ab ei kiinnosta raittiusliikettä. ”Kesällä 1945 raittiuskenraali Karpio lausui: Meidän asiamme ei ole järjestellä väkijuomaliikettä, vaan lopettaa se.” Toisaalta ”Alkon toistaiseksi ainoa alkoholipoliittinen ase, hintaruuvien käyttö, on tuomittu meillä tehottomaksi”, koska Suomessa ongelmana ei ole kulutuksen määrä vaan kulutuksen luonne.

”Jotta eteenpäin päästäisiin, on yhteisistä tavoitteista sovittava. Viinavauriot minimiinsä! Siinä päämäärä kaikille. Selkeämmin voitaneen sanoa asia näin: Suomalaiset tappotilastot on vapautettava maailmanmaineestaan. Meikäläinen määrätietoinen humaltumispyrkimys ’pullo pohjaan’ -tyyleineen ja ’Pohjanmaan kautta’ -ajamisineen on alastomana alkukantaisuutena pantava aisoihin. Päihtyneenä esiintyminen on leimattava heikkoudeksi ja kunnon tapojen vastaiseksi. Hieno mies, vahva mies, reilu jätkä, hän hallitsee itsensä ja tietää tekonsa, oli tilanne mikä hyvänsä.”

Tässä on pähkinänkuoressa perusajatus,

jonka edelleenkehittelyä ja soveltamista Kuusen koko myöhempi alkoholipoliittinen toiminta on ollut.

Osittain Suomen Kuvalehden artikkelisarjan herättämän kohun vuoksi Kuusi sai kutsun Alkoon ja työtarjouksen. Kuusi otti tarjouksen vastaan, ja hänet nimitettiin yleistarkastajaksi keväällä 1946. Muutaman vuoden aikana Kuusi loi sitten monissa artikkeleissaan ja kirjoissaan alkoholipoliittisen linjan, jonka perusnäkemysten mukaan Alko on pitkälti toiminut 40-luvun lopulta lähtien (Kuusesta tuli jakelutoimen johtaja vuonna 1949 . . .) ja toimii edelleen (. . . ja pääjohtaja vuonna 1972). Käytännön politiikka on koennut suuriakin muutoksia, mutta lähtökohta on ollut sama, ja se on alkuperäisimmillään löydettävissä ”Suomen viinapulma gallup-tutkimuksen valossa” -nimisen kirjan päätösluvusta vuodelta 1948.

Pyryn seuraavassa hahmottamaan Kuusen näkemysten peruspiirteet ja niiden pohjalta kehitellyn käytännön alkoholipolitiikan olennaiset siirtymät 40-luvun lopulta lähtien. Kehitys on ollut sisäisesti loogista: uudet toimintamuodot ovat polveutuneet aikaisemmista.

Suomen viinapulma

Alkoholin käytön tietoinen yhteiskunnallinen kontrolli on periaatteessa varsin yksinkertaista. Ensin alkoholin käytön kokonaisuus on jäsennettävä: on erotettava toisistaan normaali/hyväksytty/haitaton ja epänormaali/ sopimaton/haitallinen juominen. Sitten eri keinoin on pidettävä huolta siitä, että epänormaali juominen vähenee ja normaali yleistyy.

Vielä 40-luvulla raittiusliike teki perusmääritykset pitkälti yksinoikeudella. Normaaliksi määriteltiin ei-juominen ja epänormaaliksi kaikki alkoholin käyttö. Raja kulki raittiuden ja juomisen välissä, ja tavoitteeksi asetui

luonnollisesti kaikkien alkoholinkäyttäjien raitistaminen.

Pekka Kuusi asettaa Viinapulma-kirjassaan rajan toisin: hän haluaa katkaista juomisen kokonaisuuden humalan kohdalta. Kuusen näkemyksessä epänormaalia on humaltuminen ja normaalia, hyväksyttävää ei-humaltuminen. Sallittua juomista on kaikki sellainen, josta ei päihdy. Näin raittius ja kohtuus kuuluvat rajalinjan samalle puolelle, hyväksytyt käyttäytymisen piiriin. Tavoitteeksi asetuu koko juomisen kokonaisuuden saattaminen liikkeeseen juopumuksesta raittiuteen päin. Kehitysprosessin päätepiste on Kuusenkin näkemyksessä raitis yhteiskunta — yliptkän aikavälin tavoitteena. Välittömäksi tavoitteeksi asetuu epänormaalin juomisen poistaminen, juopumustavan kukistaminen.

Näin siksi, että Suomen viinapulma on nimenomaan humalapulma. ”Se vähäinen — ainakin kansainvälisesti katsoen vähäinen — väkijuomamäärä, mikä meillä nautitaan, käytetään yleensä keskitetysti ja harkitusti humalatilaa saavuttamiseen... Humaltumispyrkimys hallitsee väkijuomien nauttimistamme täydellisemmin kuin tietävästi ainoakaan toisen kulttuurikansan keskuudessa.” Lisäksi ”humalanhimon hallitsema väkijuomien käyttötapa on vallinnut maassamme kauan. Oikeastaan ei liene Suomessa muunlaisia viinatapoja kansan keskuudessa tunnetukaan”.

Humaltumispyrkimystä pitää yllä ennen kaikkea sosiaalinen paine: ”Yksilön suhtautumistapa väkijuomiin määräytyy ennen kaikkea sosiaalisen tarpeen eli vallitsevan tavan eikä moraalisten tekijöiden ohjaamana. Me nautimme väkijuomia tai olemme niitä nauttimatta riippuen siitä, mitä joukon laki, toisin sanoen joukon tavat asiasta sanovat. Yhtä vaikeaa on olla ryypäävä körttiemäntä kuin raitis yömaja-asukki... Tämä yhteisöllinen sidonnaisuus eli — arkikielellä ilmaistuna — tavan voima ei rajoitu vain paikalliseen ulottuvaisuuteen. Joukkoa sitovat väkevästi myös perinteet, siis edeltäneiden joukkojen, jopa joukon itsensäkin aikaisemmat käyttäytymistavat.”

Tavan voima ei kuitenkaan ole väkijuomien käytön ”todellinen” syy: ”Sosiaalista sidonnaisuutta eli tavan voimaa alkuperäisempi ja

väkevämpi tekijä ihmisessä lienee näin ollen purkausta helpottavan huumauksen tarve sellisten ristiriitojen hetkellä... Ryypäyksen panoraama osoittaa, että ihminen käyttää väkijuomia yleisimmin silloin kun hänen vaeluksensa käy epätasaiseksi. Alkoholista nautitaan juhla-aterioilla, tanssilavojen liepeillä, tukkikämppeiden ankeassa harmaudessa ja liike-elämän kireissä neuvotteluissa, niitä nautitaan synkkyuden hetkinä ja suuren riemun ajalla, nautitaan yksinäisyyden ratoksi ja yhdessäolon kunniaksi... Tavan voima on aina aktiivinen ja myös helposti tiedostettu tekijä, huumauksen tarve taas tiedostamattoman salaperäinen mutta sitä alkuvoimaisempi tekijä.”

Siksi ”väkijuomien nauttimisprobleemi näyttää kytkeytyvän kysymykseen, onko inhimillinen avuttomuus poistettavissa ihmisestä. Ihminen, joka kykenee elämään tasapainoisesti ja itsenäisesti, ihminen joka kykenee hallitsemaan tarvekonfliktinsa siten, että purkaa tarpeensa, olivat ne sitten tiedostettuja tai tiedostamattomia, primitiivireaktioihin turvautumatta, hän tuskin tarvitsee alkoholijuomia. Taistelu raittiudesta tulee niin muodoin olemaan taistelua tasapainoisesta, kehittyneestä ja yksilöllisestä ihmisestä”.

Tästä syystä ”raittiuden samoin kuin juomatapojenkin edistymisen jää lopultakin riippuvaiseksi kansamme kulttuurikehityksestä”. Kehityksen pohjaksi taas ”tarvitaan kipeästi uusia asuntoja ja parempia ajanviettopaikkoja, tarvitaan tasaisempia oloja ja yleistä hyvinvointia”.

Kehitystä voidaan kuitenkin nopeuttaa vaikuttamalla yleiseen mielipiteeseen. Käsitukset juopumuksesta on saatava muuttumaan. Juuri tässä avautuu uudelle alkoholipolitiikalle toimintalinja: väkijuomien käyttötapoja ohjaamalla juopumuksen alkeellisuus on saatettava kansan omaksumaksi tiedoksi.

”Hillitön humaltumispyrkimyksemme on kukistettavissa vain kansalaisihanteen muokautumisen kautta. Tällöin ei riitä ainoastaan se, että yhteiskunta osoittaa, mitä kunnan kansalaisen ei sovi tehdä. Ihanteen tulee luonteeltaan olla ennen kaikkea myönteinen.”

Siksi ”väkijuomien käyttötapoja on ohjattava... Rajoituspolitiikalla ei ikivanhoja tapoja murreta. Hintaruuvi ja ehdottomuusvaa-

timus ovat kansamme humaltumispyrkimyksen edessä yhtä voimattomat. Tapojen muutos näyttää edellyttävän sitkeää kasvatustyötä. Rajoituspolitiikan ja raittiusvalistuksen rinnalla tarvitaan maassamme kipeästi väkijuomien käyttötapoihin kohdistuvaa kasvatuksellista politiikkaa ja kasvatuksellista valistustyötä.”

Rajan osoittaminen

Käyttötapojen ohjaaminen merkitsee siis toisaalta hillittyjen, humalaa hylkivien juomatapojen edistämistä ja toisaalta juopumusta ylläpitävän sosiaalisen tuen murentamista. Kyse ei siis ensisijaisesti ole erillisten yksilöiden juomiskäyttäytymiseen vaikuttamisesta, vaan sosiaalisten normien muuttamisesta.

40-luvun lopulla tilanne on Kuusen mielestä se, että ”raittiuden ihannetta suosiva yhteiskunta ei kuitenkaan saata ryhtyä opettamaan, miten väkijuomia olisi käytettävä”. Siksi ”kodin, koululaitoksen ja järjestöjemme tehtäväksi jää antaa kansalaisihanteelle elävä ja myönteinen sisällös”.

Alkon — ja poliisin — tehtäväksi jää osoittaa se raja, jossa sallittu käyttäytyminen loppuu. ”Yhteiskunta osoittaa ainoastaan sen, minkälainen väkijuomien käyttö on joka tapauksessa sopimatonta. Täten yhteiskunta tulee samalla asettaneeksi eräänlaiset vähimmäisvaatimukset kansalaisihanteelle väkijuomakysymyksessä.”

Alkolla on tässä suhteessa hyvät mahdollisuudet, koska sillä on ”väkijuomien jakelusta huolehtivana valtion elimenä mielipiteen muodostukseen nähden avainasema”. Koska väkijuomalaki kieltää myymisen ilmeiselle tai otaksuttavalle väärinkäyttäjälle, Alko ”voi myymisestä kieltäytymällä osoittaa juopottelijoille, että yhteiskunta paheksuu heidän tapansa käyttää väkijuomia”.

Varatuomari Arvo Linturin aloitteesta vuonna 1944 käynnistetty ostajaintarkkailujärjestelmä vaikuttaakin Kuusen mielestä lupaavalta menetelmältä. ”Järjestelmän käyttöönottoaminen Alkossa-tapahtui nimenomaan, jotta väärinkäyttäjät saataisiin kasvatustoimenpiteiden kohteeksi. Lukuisat myyntikielot ovatkin jo levittäneet sekä juopottelijain itsensä että ennen kaikkea heidän ympäris-

tönsä keskuuteen käsitystä siitä, että väkijuomien nauttiminen humaltumiseen asti on kaikissa olosuhteissa väkijuomien väärinkäyttöä.”

Alkoon tultuaan Kuusi ryhtyikin välittömästi myötävaikuttamaan ostajaintarkkailujärjestelmän kehittämiseen tiukempaan suuntaan. Koska tavoitteena oli sallitun käyttäytymisen rajan iskostaminen yleiseen mielipiteeseen, oli myyntikieltoja saatava aikaan mahdollisimman paljon. Kieltojen määrä olikin vuonna 1947 korkeimmillaan. Tässä vaiheessa ei ollut niinkään tärkeää se, miten myyntikielto yksittäiseen käyttäjään vaikutti.

Mutta jo vuonna 1949 näkökulma muuttuu. Kuusi kirjoittaa Alkoholiliikkeen aikakauskirjaan artikkelin otsikolla ”Juopottelijain käsittelyn kehittämisestä maassamme”. Aluksi Kuusi toteaa taustan: ”Ostajaintarkkailujärjestelmä luotiin sodanjälkeisvuosina toisaalta kehittämään yleistä mielipidettä juopottelua vierovaksi ja toisaalta antamaan edellytykset riittävän varhain tapahtuvaan juopottelijain käsittelyyn. Juopottelevaa elämää viettävien henkilöiden saattaminen myyntikieltojen alaiseksi katsottiin molempia tavoitteita silmällä pitäen tarkoituksenmukaiseksi.”

Mutta toiminnan kehittyessä tilanne on muuttunut. ”Probleemi ei enää ole yksinomaan: onko asiakas ilmeinen väärinkäyttäjä ja onko hänelle siis annettava myyntikielto. Nyt kysytään myös: miksi tämä nuorimies juopottelee ja miten häntä olisi käsiteltävä, jotta hän pääsisi juopottelustaan. Myyntikielto on siis vain eräs käsittelytapa eikä aina suinkaan paras. Mutta ostajaintarkkailu on tällöin joutunut — se todettakoon — varsin avuttomana suuren ongelman eteen: mitä on juoppous ja miten juopottelijaa on tarkoituksenmukaisimmin käsiteltävä.”

Näistä kysymyksistä ei selvitä ilman tutkimusta ja teoreettista selvitystyötä. Ulkomailla — erityisesti Yalen yliopistossa herrojen Bowman ja Jellinek toimesta — on paneuduttu näihin kysymyksiin, mutta Suomesta tällainen ote puuttuu. Suomen viinapulma on kuitenkin sen verran omaperäinen, että myös täällä on tartuttava itsenäisesti juoppousongelman selvittämiseen.

”Ensimmäiseksi olisi saatava luoduksi suo-

malaisiin olosuhteisiin soveltuva juopottelijain luokittelujärjestelmä . . . Toiseksi ja yhdessä edellisen kanssa olisi suoritettava tutkimus suomalaisten juopottelijain jakautumisesta luokittelujärjestelmässä esiintyviin eri juopottelijatyyppeihin. Kolmanneksi olisi tutkittava, miten eri juopottelijatyyppejä voidaan Suomessa tarkoituksenmukaisesti käsitellä. Kaikki nämä kolme tutkimustehtävää tai ainakin niiden johtaminen kuuluu lääkäreille ja tällöin lähinnä psykiatreille.” — Tästä ohjelmasta ei sitten ollut pitkä matka Väkijuomakysymyksen tutkimussäätiön perustamiseen.

Tulevaisuudessa ”ostajaintarkkailijain parhaimmiston muodostaisivat korkeakoulututkinnon suorittaneet psykologit . . . Käsitteilyssä tulisivat vaihtelevaan toisaalta psykoterapeuttiset, siis lähinnä mielen tasapainoa ylläpitävät valistukselliset ja tukevat toimenpiteet ja toisaalta sosiaaliterapeuttiset, siis asianomaisen elinympäristön parantamiseen tähtäävät toimenpiteet”. — Tästä ei sitten ollut pitkä matka A-klinikkasäätiön perustamiseen.

Juopottelijain käsittelyn kehittäminen psykoterapeuttiseen suuntaan — mihin Kuusi mm. koulutuksen avulla välittömästi ryhtyi — alkoi nopeasti murentaa koko ostajaintarkkailujärjestelmää. Tiukkaan valvontaan keskittynyt alkoholivirasto oli sittenkin lähempänä poliisilaitosta kuin terapiahuonetta. Kun yhteiskunnallinen kehitys muutenkin alkoi kaventaa tiukkaan valvontaan perustuvan menetelmän mahdollisuuksia, ostajaintarkkailusta luovuttiin vuonna 1957 — varsinkin kun Väkijuomakysymyksen tutkimussäätiön oma tutkimus osoitti järjestelmän vaikutukset vähäisiksi.

Humalaa hylkivän juomisen edistäminen

Raittiusliikkeen vahva ideologinen ja poliittinen asema rajasi Alkon positiivisen, hillittyjä juomatapoja edistävän toiminnan liikkumavaran ahtaaksi 50-luvun lopulle saakka.

Humalaa hylkivän juomisen edistämiseksi Kuusella oli jo 50-luvun taitteessa valmiiksi kehitelty ohjelma: mieto linja. Juomatapojen myönteinen kehittäminen vaatii kulutuksen ohjaamista mietoihin juomiin hintojen ja saa-

tavuuden säätelyn avulla sekä mietoihin juomiin kytkeytyvän tapakulttuurin edistämistä valistuksen avulla. Mietojen suosiminen tulisi jossain määrin lisäämään kokonaiskulutusta, mutta samalla haitat juomatapojen hilliintyessä vähenisivät.

Aikaisemman alkoholipolitiikan perusvirhe oli ollut väkevien juomien suosiminen. ”Tämä virhe tulee näkyviin ennen kaikkea kahdessa yhteydessä. Ensiksi: mietoja juomia ei ole jakelussa asetettu riittävästi suosituimmuusasemaan; ja toiseksi: maaseutu on myyntipaikka ja lähettämiskieltojen avulla jätetty jakelujärjestelmän ulkopuolelle. Yhteisesti nämä molemmat tekijät aikaansaavat sen, että kansamme joutuu kaikessa pääasiassa turvautumaan väkeviin juomiin”, Kuusi kirjoittaa Väkijuomakysymys-kirjassa vuonna 1952. Kulutuksen painottuminen väkeviin oli omiaan ylläpitämään kansallista humaltumispyrkimystä.

Kun 50-luvun taitteessa ”raittiutta arvostava yhteiskunta ei saattanut ryhtyä opettamaan, miten väkijuomia olisi käytettävä”, oli Alkon edettävä varovasti. Kuitenkin jo 1949 olut ja miedot viinit — samana vuonna vielä väkevät viinit — vapautettiin myymälätodistuspakosta ja samaan aikaan toteutettiin näitä juomia suosivat hintapäätökset. Mietojen osuus kulutuksesta alkoi hiljalleen kasvaa.

50-luvun alkupuolelta lähtien raittiusliikkeen vaikutusvalta alkoi heikentyä. Vuosikymmenen lopulla raittiusliike alkoi ajautua jo puolustuskannalle Alkon linjan saadessa kasvavaa kannatusta. Alkon liikkuma-ala kasvoi. Vuonna 1959 käynnistettiin hallintoneuvoston päätöksellä viinikampanja. Varsin karuihin myymälöihin ilmestyi mietojen juomien näytekaappeja ja telineitä, viinioppaita ja julisteita. Kun aikaisemmin voitiin edistää vain mietojen menekkiä, nyt alettiin kertoa, missä tilanteissa, mihin aikaan, kenen ja minä kanssa mitään juomaa voi käyttää. Pyrkimyksenä oli asettaa tarjolle monta uutta tapaa juoda humaltumatta. Ehkä tyypillisin uusi tapa oli chateau-viinin maisteleva ja haisteleva nauttiminen hyvän aterian kanssa.

Ja mietojen juomien osuus kulutuksesta alkoi 60-luvulla kiihtyvästi kasvaa. Alkoholille muodostui nopeasti juuri niitä uusia käyttöarvoja, joita Alko tarjosi. Näin tapahtui varsin-

kin sodan jälkeen syntyneen — määrän — sukupolven elämäntavassa, kuten Pekka Sulkunen on osoittanut. Samalla alkoholi alkoi kytkeytyä aikaisempaa tiiviimmin arkielämän normaaleihin kuvioihin — juomatavat alkoivat hilliintyä, vaikka kokonaiskulutus kasvoi. Oli käymässä niin kuin Kuusi oli aikanaan ennustanut: uusien, hillittyjen juomatapojen leviäminen kasvattaa ehkä jonkin verran kulutusta, mutta samalla juopumuksesta aiheutuvat haitat suhteellisesti vähenevät.

Paluu rajan osoittamiseen

Alkoholipoliittinen mielipideilmasto muuttui nopeasti 60-luvulla, ja Alkon linja meni eduskunnassa läpi 1968. Uusi alkoholilainsäädäntö toteutti miedon linjan vaatimukset sellaisenaan: keskiolut vapautettiin, maaseutu sai alkoholimyymälänsä, ravintolalaitosta kohennettiin ja ikärajoja alennettiin.

Kulutus kääntyi rajuun kasvuun, joka jatkui vuoteen 1974. Haitat alkoivat kasvaa nopeammin kuin kulutus, suomalainen juomatapa näytti palautuvan ennalleen, nyt vain huomattavasti märemmällä tasolla.

Patoutuneet kulutuspainee ryöpsähtivät valloilleen odottamattomalla voimalla. Alkon ongelmaksi nousi nopeasti kokonaiskulutuksen kasvu. Mietojen juomien kulutuksen edistäminen muuttui kokonaiskulutuksen rajoittamiseksi, ja keskeiseksi keinoksi tuli hintapolitiikka. Keskeiseksi siinä mielessä, että Alkolla alkoi olla vaikeuksia pitkäaikaisen reaalihintatason ylläpitämisessä tulopoliittisen mekanismin puristuksessa — reaalihintojen nostamisesta puhumattakaan.

Joka tapauksessa hintapolitiikka alettiin mieltää yhä keskeisemmäksi alkoholipoliittikan keinoksi, mikä näkyi esim. yhtiön tiedustustoiminnassa. Pekka Kuusen perusfilosofian mukaan hintapolitiikalla on kuitenkin merktyä lähinnä kulutusrakenteen säätelyssä ja kokonaiskulutuksen tason vakauttamisessa — nämä luovat vasta edellytykset varsinaiselle käyttötapojen ohjaukselle.

Käyttötapojen ohjaus siirtyi keskitetylle valistustoiminnalle, jota Alko laajensi voimakkaasti 70-luvun taitteessa. Utta oli nimenomaan haittavalistus, joka alkoi käyttää päämuotonaan maksettuja lehti-ilmoituksia, tie-

toiskuja tv:ssä, elokuvia ja valistusvihkosia ja myöhemmin yhteistoimintaa erilaisten kansalaisjärjestöjen kanssa. Ensimmäinen kolmen ilmoituksen sarja julkaistiin syksyllä 1972. Ilmoitukset olivat varsin railakkaita. Yhdessä niistä esiteltiin mies nimeltä Veikko K., joka oli juonut itsensä viidessä vuodessa rappiolle. Toisessa kerrottiin miehestä, jolla ennen oli hyvin varustettu baarikaappi, nyt vain kaappi ja maksakirroosi.

Näin Alko oli uudessa tilanteessa palannut normaalin/haitattoman ja epänormaalin/haitallisen juomisen välisen rajan osoittamiseen. Jäsentämiskriteeri vain oli matkan varrella muuttunut: liiallinen juominen ei enää ollut sopimatonta, vaan lähinnä terveydelle vaarallista. Veikko K:sta oli tullut myyntikiellon perillinen. Ja edelleen Kuusen perusnäkökuvan mukaisesti vaikuttamisen kohteeksi ei niinkään ajateltu erillistä yksilöä vaan yleistä mielipidettä, jonka keskeiseksi ylläpitäjäksi ja luojaiksi 70-luvulla oli noussut joukkotiedotus.

70-luvun loppupuolella, kun kokonaiskulutus tasaantui, valistustoiminnassa alkoi näkyä uusia teemoja. Näistä näkyvin oli Kohtuus on olemassa -kampanja, joka jälleen nosti esiin hillittyjen, humalaa hylkivien juomatapojen edistämisyrittämisen. Mutta ei enää kiinnittyneenä mietoihin juomiin, vaan pikemminkin käyttäjän yksilölliseen taitoon ja harkintaan. Viinikampanja jatkui kohtuuskampanjana.

Näin käyttötapojen ohjaamisen molemmat puolet, haitallisen käytön rajan osoittaminen ja humalaa hylkivän juomisen edistäminen, jatkuivat laajennetun valistuksen sisällä.

Historian kaari

Pekka Kuusen näkökuvan mukaan taistelu alkoholin käyttönsä hallitsevasta ihmisestä on taistelua ihmisen kehitymisestä ylipäänsä. Alkoholikulttuurin edistyminen on riippuvainen kansan yleisestä kulttuurikehityksestä. Käyttötapoja ohjaamalla kehitystä voidaan kuitenkin nopeuttaa.

Koska juomatapoja säätelee ennen kaikkea tavan voima, yhteisöllinen sidonnaisuus, yleinen mielipide, niin juomatapoja ylläpitävät sosiaaliset paineet ovat alkoholipoliittikan ensisijainen kohde, eivät niinkään erilliset yk-

silöt.

40-luvun lopulla Kuusi jäsentää juomis-käyttäytymisen kokonaisuuden niin, että sallitun ja sopimattoman juomisen raja kulkee humalan kohdalla. Käyttötapojen ohjaus alkaa kulkea kahdella rintamalla: ostajaintarkkailun avulla iskostetaan sallitun käyttäytymisen rajaa kansakunnan tajuntaan ja mietoja juomia suosimalla ja myöhemmin niille uusia käyttöarvoja luomalla edistetään hillittyä, humalaa hylkivää juomista.

Kaikki näyttää menevän hyvin 70-luvun taitteeseen saakka. Uusi alkoholilainsäädäntö merkitsee kuitenkin liian monia muutoksia samaan aikaan, ja patoutuneet kulutuspaineeet purkautuvat. Mitä 60-luvulla saavutettiin, näytetään menetettävän 70-luvulla suomalaisen juomatavan muuttuessa entistä suomalaisemmaksi — aikaisempaa märemmällä tasolla.

Alko joutuu turvautumaan kokonaiskulutuksen rajoittamiseen hintapolitiikalla miedon linjan lupausten ehtyessä. Uudessa tilanteessa valistusta laajennetaan voimakkaasti. Haittavalistus palaa epänormaalin/haitallisen juomisen rajan osoittamiseen. Kulutuksen tasaantuessa 70-luvun lopulla valistus ryhtyy edistämään jälleen myös hillittyjä juomatapoja.

Näin idea käyttötapojen ohjaamisesta jatkuu valistuksen sisällä: kuusilaisen alkoholi-politiikan perillinen on alkoholivalistus.

Valistus on siis noussut keskeiseksi alkoholipolitiikan keinoksi — vaikkei Alko itse ole sitä ehkä vielä loppuun asti tajunnut. Millaisia mahdollisuuksia valistus avaa?

Ostajaintarkkailun ajan myyntikielloilla Alko tähtäsi juoppoon ja halusi osua kansaan. 70-luvulla kehittyneellä yleisvalistuksella Alko tähtäsi kansaan ja halusi osua juoppoon. Olisiko nyt aika antaa kansalle kiikarit, että se voi itse katsoa, kuka kehenkin tähtää ja

kuka mihinkin osuu?

Alko on pyrkinyt korvaamaan olemassa olevaa alkoholinormistoa toisella, käyttäen apuna keppiä (ostajaintarkkailu) ja porkkanaa (mieto linja). ”Kiikarien antaminen” tarkoittaisi kansan katseiden kääntämistä sekä siihen itseensä (”Silloin ihminen muuttuu, kun näytätte hänelle millainen hän on” /Anton Tšehov) että juomatapoja ylläpitäviin ja kontrolloiviin paineisiin. Valistusta ei ole välttämättä suunnattava *muuttamaan* käyttötapoja ylhäältäpäin; valistuksella voidaan pyrkiä tekemään käyttötapoja ylläpitävät paineeet tiedostetuiksi.

Jos valistuksella onnistutaan paljastamaan, tekemään näkyviksi käyttötapoja ylläpitävät mekanismit — niin yksilölliset, sosiaaliset kuin kulttuuriset, kansa osaa kyllä vähitellen tehdä itse tarvittavat johtopäätökset.

Myyvälän esimies Alpo Holopainen kirjoittaa Alkon henkilökuntalehdessä Pullopostissa, että Alkon valistustoiminta on nykyisin liian etäältä tapahtuvaa. Aineistoa kyllä tuotetaan ja levitetään, mutta kosketus tavallisiin ihmisiin puuttuu. Kun Alko on edennyt kielloista valistukseen, kehityksen kulkuun liittyisi Holopaisen mielestä johdonmukaisesti alkolaisen ammattirakenteen muutos: etsivä-tarkkailija — ostajaintarkkailija — vanhin myyjä — alkoholivalistaja.

Holopaisen kirjoitus osoittaa, että Alkon sisällä on sekä tarvetta että valmiutta sosiaalisen toiminta-ajatuksen terävöittämiseen. Olisiko Alkon nyt paneuduttava alkolaisella vakavuudella valistuksen perusteiden pohtimiseen ja vähitellen valistuksen uudentyyppiiseen organisointiin? Tällöin jouduttaisiin kiel-tämättä vaikean ongelman eteen: mitä valistus itse asiassa on ja mihin sillä voidaan vaikuttaa. Pekka Kuusen alkoholipoliittinen ajattelu tarjoaisi kuitenkin kiinnostavia lähtökohtia kysymyksiin vastaamiseen.

English Summary

Matti Virtanen : Pekka Kuusi ja Alkon nykypolitiikan juuret (Pekka Kuusi and the Roots of the Policy Pursued by the State Alcohol Monopoly of Finland Today)

Pekka Kuusi was appointed as a general inspector in the State Alcohol Monopoly in 1946. Within a few years Kuusi created through his many articles and books an alcohol policy, which has endured as

the basic line in numerous Alko operations since the late 1940s. Due to his merits, Kuusi was named distribution director in 1949 and managing director of the State Alcohol Monopoly in 1972. He will retire in the summer of 1982.

This article sketches the basic characteristics of Kuusi's views and major changes in the alcohol policy in practice built on these features since the latter years of the 1940s. This development has been intrinsically logical; new operational forms have been generated by preceding ones.

According to Kuusi's view, an individual's struggle to govern his use of alcohol mirrors the struggle of human development in general. Progress in alcohol affairs in a cultural sense stems from overall cultural development. This development can, however, be spurred on by guiding the uses of alcoholic beverages.

As drinking habits are primarily regulated by the force of habit, social obligation and public opinion, social pressures sustaining drinking habits, rather than individuals, constitute the main target areas in alcohol policy.

At the end of the 1940s Kuusi structured the entity of drinking behaviour by defining drunkenness as the line between accepted and inappropriate drinking. Influencing drinking habits begins on two fronts. The limit of accepted drinking behaviour is implanted in the consciousness of the population by means of customer surveillance and purchase bans, and moderate drinking avoiding intoxication is reinforced by promoting mild beverages and later creating new use values for them.

All seemed to go well until the onset of the 1970s. The new Alcohol Act enacted in 1969 instigated too

many changes at once, which caused the dam of consumption pressure to burst. What was achieved in the 1960s seems to have been lost in the 1970s when Finnish drinking habits became even more firmly entrenched, on a wetter level.

Alko resorted to the restriction of overall consumption through pricing policy as the promise held out by the mild beverage line disappeared. This altered situation was met by intensified information and education activity. Information about the detrimental effects of drinking was readopted as a means to mark the boundary to abnormal or detrimental drinking. As consumption leveled off at the end of the 1970s, alcohol education refocused on stressing moderate drinking habits.

Alcohol information and education activity — the inheritance passed down in the alcohol policy formulated by Kuusi — thus continues the concept of guiding the uses of alcoholic beverages.

The Monopoly has perhaps not yet fully understood this. Exploiting the potential of alcohol information and education activity in this phase calls for reconsideration of the basis and gradual reorganization of this type of activity.

Until today Alko has sought to compensate for the existing set of alcohol norms with other norms. Information and education activity need not, however, be oriented from the top to alter the uses of alcohol but rather to shed light on the pressures bearing on this drinking behaviour. If this effort is successful, social awareness of alcohol problems will grow and citizens will gradually be able to draw whatever conclusions necessary by themselves.